

DAINIUS SOBECKIS

Vytauto Didžiojo universitetas

PREDESTINACIJA ASMENS BŪTYJE

Predestination in the Subsistence of Individual

SUMMARY

In all the times individuals have been interested in their own destiny. If someone determines a person's life, then maybe the person is only a marionette. Maybe it is possible somehow to deceive destiny or fate, to choose another version than the one intended for you. And maybe only we, and no one else, determine our own actions? The doctrine of predestination has been widely described and defended by Reformation theologian, John Calvin. He marked the line very distinctly between rescued and condemned people. According to Calvin's concept, predetermination is the precedent destiny or fate of individual, and only elected are deserved to be salvaged because they are privileged with mercy. Perhaps there could be an intermediate version: we create our own life, but sometimes fate intervenes. How is it possible? Let us say that God, the supreme power of destiny, is watching our lives and help some moment when we, according to him, are doing something wrong or reckless. But should not the individual decide and determine his own life? After all, God gave freedom to choose to humans. For examples, to choose whether to eat the fruit of the good and evil tree of knowledge; to choose their way of life: to go straight or to turn to the wayside; to behave honestly or not. If our life is governed by the predestination, could God allow humans to know good and evil?

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama predestinacijos doktrina. Aiškinama J. Calvino predestinacijos samprata. Apibrėžiama sąvokų *likimas* ir *lemtis* skirtingumas. Siekiama išsiaiškinti, ar žmogaus gyvenimas yra iš anksto nulemtas, ar žmogus pats turėtų spręsti ir nulemti savo gyvenimą. Aptariama Dievo žmogui duota laisva valia rinktis, leidimas pažinti gėrį ir blogį.

IVADAS

Visais laikais žmogų domino jo paties ateityje: kūniškoje egzistencijoje ir, jei likimas. Jam būdavo įdomu, kas jo laukia toks yra, pomirtiniame gyvenime. Tai

RAKTAŽODŽIAI: predestinacija, likimas, lemtis, J. Calvinas, L. Andriekus, Dievas.

KEY WORDS: predestination, destiny, fate, Calvin, Andriekus, God.

sužinoti norėdamas, jis kreipdavosi į dievus, būrėjus, astrologus, pranašautojus. Šie ezoteriniai veikėjai ne visada nuspėdavo žmogaus lemtį. Netikslus spėjimas žmoguje pasėdavo abejonės šešėlių. Žmogui buvo įdomu, kas lemia jo būties veiksmus ir kodėl? Moderniam skubančiam žmogui tas klausimas išliko aktualus. Jei kažkas lemia žmogaus gyvenimą, tai gal jis yra tik už virvelės tampoma marionetė, kuri neturi jokios įtakos savo gyvenimui, akiai paklūsta aukštesnėms jėgoms? Gal galima kaip nors tą likimą ar lemtį apgauti, pasirinkti kitą variantą nei tau jau yra paskirta? O gal tik mes patys, ir niekas kitas, lemiame savo būties veiksmus? Predestinacijos problematiką bene griežčiausiai akcentavo refor-

matų teologas J. Calvinas. Jis nubrėžė labai ryškia ribą tarp išganytųjų ir pasmerktųjų. Jei pažiūrėtume į Lietuvos reformacijos istoriją, tai jos pradžioje, reformatams aktyviai veikiant, Lietuvoje katalikų buvo likusi tik mažuma. Turbūt ši dogma tuometinių žmonių neišgąsdino, arba nebuvo taip stipriai akcentuojama, kaip J. Calvino aplinkoje.

Predestinacija aptaria žmogaus, kuris yra paliktas vienas prieš Dievą, likimą. Pagal amžinąjį Dievo sprendimą, žmogus yra nulemtas amžinajai palaimai arba pasmerkimui.

Šiuolaikiniam žmogui likimo ir lemties klausimas vis dar yra aktualus: likimas vadovauja asmens gyvenimui, ar asmuo yra savo gyvenimo lėmėjas?

PREDESTINACIJOS SAMPRATA

Monoteistinėse religijose tokios sąvokos kaip Apvaizda, laisva valia, likimas, lemtis, Dievo visažinytė ir predestinacija – nepakankamai aiškios ir tarpusavyje nėra lengvai suderinamos.¹ Panagrinėsimė predestinacijos sąvokos sampratą. Predestinacija – viena pagrindinių doktrinų krikščionybėje, judaizme, budizme, islame bei kai kuriose kitose religijose. Šis mokymas menkina asmens laisvos valios koncepciją ir jo atsakomybę už savo poelgius, bei veda į fatalizmą ir kvietizmą.² Kvietistai ragino visiškai pasikliauti Dievo valia ir nustoti bet ko siekus, nebesirūpinti netgi savo išganymu.³

Praedestinatio išvertus iš lotynų k. – likimas, lemtis, paskirtis. Šiame vertime likimas ir lemtis yra sutapatinamos. Anot S. Kanišausko, tai dvi visiškai skirtingos sąvokos. Skirtingai nei lemties

neišvengiamumas, likimas susijęs su atsitiktinumais, pasirinkimo galimybe.⁴ Visai kitaip likimą traktuoja M. Bachtinas: „Likimas – tai visokeriopas asmenybės būties nulemtumas, neišvengiamai lemiantis visus jo gyvenimo įvykius.“⁵ Eliminuojamas atsitiktinumas, o gyvenimas traktuojamas kaip įgyvendinimas „to, kas asmenybės būčiai nulemta iš pat pradžių“⁶.

Predestinacijos doktrinoje teigiama, kad Dievas nuo amžių pradžios žmonems jau yra nulėmęs išganyimą arba pasmerkimą, nepriklausomai nuo jų nuopelnų bei kaltės.⁷ Nepaliekama galimybės savo nuopelnais laimėti išganyimą.⁸ Teigiama, kad net psichikos reiškiniai yra nulemti Dievo valios arba mechaninio būtinumo. Bet kokia veikla yra beprasmiška, nes neigiamas asmens vysty-

masis.⁹ G. W. Leibnizas mokė, kad visos monados, esančios visatoje, jau iš anksto nustatytos. Tačiau, anot jo, „pasaulis ir kiekviena jį užpildanti būtybė vystosi savomis jėgomis, tačiau pačios šios jėgos esančios sukurtos ir parinktos dievo taip, kad būtų iš anksto nustatyta geriausia pasaulio tvarka“¹⁰.

Anot predestinacijos, asmuo jau iš anksto yra išganytas arba pasmerktas, bet pats to nežino. „Tačiau žmogus turi elgtis dorai ir teisingai net ir tada, jei jam

atrodo, kad jis nuteisintas ar pasmerktas, nes ir viena, ir kita gali būti žmogaus nesupratimo ir nežinojimo rezultatas arba – tiesiog išmėginimas, kaip buvo išmėgintas Jobo tikėjimas.“¹¹ Vien tik išrinktieji, teigė J. Calvinas, priklauso teisiajai bažnyčiai, tačiau šiame žemiškajame gyvenime neįmanoma žinoti, kas išrinktas, o kas pasmerktas, tad Kristaus žemiškoji bažnyčia savyje apjungia visus krikščionis¹², nepriklausomai nuo jų amžinosios lemties.

LEMTIES NEIŠVENGIAMUMAS

Pažvelkime, koku būdu Senajame Testamente kai kuriuos pranašus Dievas pašaukdavo savo tarnystei. Dievas dar prieš gimimą pašaukia savo pranašus Jeremiją bei Izaiją. Apie Jeremijo pašaukimą kalba pats Viešpats: *Dar prieš sukurdamas iščiose, aš tave pažinau, dar prieš tau gimstant, tave pašventinau, pranašu tautoms tave paskyriau* (Jer 1, 5)¹³. Panašiai apie savo sukūrimą užsimena ir pranašas Izaijas: *Išgirskite mane, salos, atkreipkite dėmesį, tolimosios tautos! Mane Viešpats pašaukė dar negimusi, dar motinos iščiose tebesanti; jis ištarė mano vardą* (Iz 49, 1).

Neatsižvelgiant į minėtų pranašų pašaukimą, kyla klausimas, kaip likimas gali būti nulemtas? Koku pagrindu? Kas turi tokią teisę? Kaimynas, draugas, pažįstamas, priešas, vyras, žmona, tėvas, motina, sesuo, brolis ar dar kas nors? Įmanoma, kad kuris nors iš paminėtųjų kategorijos ims ir su jumis susidoros moraliai arba fiziškai. Moralinis susidorojimas tėra viena likimo pusė, kai nepagrįstai esate apkaltinamas melu, vagyste, ištvirtavimu, svetimavimu ar kitais nedorais dalykais. Galimas ir fizinis susi-

dorojimas. Tokiu būdu kažkas iš egzistuojančių asmenų nusprendžia jūsų žemiškąjį likimą.

Tačiau jeigu su jumis niekas nenori susidoroti nei moraliai, nei fiziškai, tai kur tas likimo nulemtumas? Tokiu atveju turbūt savo likimo kalvis yra pats žmogus. Argi? Juk Augustinas sako visai ką kita: žmonių lemtis yra dvejopa; Dievo jau nuspręsta, kas bus pasmerktieji, o kas išganytieji; blogieji bus pasmerkti, o gerieji – išganyti.¹⁴ Nejau viskas jau nuspręsta iš anksto, kas bus blogas, o kas geras?

J. Calvinas teigia: „Predestinacija mes įvardijame amžinąjį Dievo sprendimą, kaip Jis ketina pasielgti su kiekvienu žmogumi. Žmonių likimai Dievo akyse nėra vienodi: vienus nulemia amžinajam gyvenimui, o kitus amžinajam prakeikimui.“¹⁵ Anot jo, predestinacijos dogma apima šiuos tris teiginius: a) visiškai Dievo valios nepriklausomumas predestinacijos atžvilgiu; b) išganytas įmanomas tik per Dievo teikiamą malonę, tuo paneigiant galimybę būti išganytais dėl savo paties nuopelnų, kurie įgyjami ge-

rais darbais; c) predestinacija garantuoja išganymo tikrumą.¹⁶

J. Calvinas nurodo, kad Kristus kentėjo ir mirė ant kryžiaus tik dėl saujelės išrinktųjų, o ne dėl visų nusidėjėlių. Kokia tikimybė patekti į tą išrinktųjų tarpą? Jokios tikimybių teorijos čia pritaikyti negalima. Galima tik vienintelė tikėjimo tikimybė. Jei Dievo sprendimai yra amžini ir nekintantys, tai išrinktajam nebeįmanoma prarasti išganymo, o pasmerktajam neįmanoma įgyti išganymo.¹⁷ Tokia Dievo malonės valia. Todėl tuomet kyla klausimas, kodėl vieni yra išrinktieji, o kiti – ne?

J. Calvino sekėjai išrutuliojo nuostatą, kad asmens finansinis, ir ne tik, klestėjimas gali įrodyti, jog žmogus yra išrinktas paties Dievo, ir jau šiame, žemiškajame, gyvenime apdovanotas vaikais, turtu, sveikata ir panašiai. Valstybėse, kuriose gyveno dauguma piliečių išpažįstančių protestantizmą (pvz., Šveicarija, Pietų Vokietija, Skandinavijos šalys), sėkmingiausiai plėtojosi ekonomika, bankininkystė ir žemės ūkis. Tačiau Dievo laiminimas turtu gali būti tik laikina žmogaus paguoda, trumpa pasaulietinė gerovė prieš patenkant į pragarą. Tad net ir labai turtingas žmogus turi nerimauti dėl galimo pasmerkimo jo atžvilgiu. Galbūt Dievas jį turtais apdovanoja iš savo nepaprasto gerumo, prieš pasmerkdamas amžinai pražūčiai, kad žmogus neliktų nepatyręs gerovės.¹⁸

Remiantis J. Calvino predestinacijos samprata, ją būtų galima apibūdinti taip: predestinacija yra išankstinė asmens lemtis, išganymo verti tik išrinktieji, nes tik jiems dovanojama malonė. Asmuo yra Dievo valios tarnas, todėl Dievas vieną nulemia išganymui, o kitus – amži-

najam pasmerkimui. Išrinktieji gali nusidėti, tačiau nebegali prarasti malonės. Dėl savo išganymo išrinktieji gali būti ramūs ir dėl to neabejoti. Išganymo dovana skirta tik nedaugeliui asmenų, tačiau tikslaus išganytųjų skaičiaus J. Calvinas nenurodo.¹⁹

Situacija tampa dviprasmiška. Reikia gyventi, daryti gerus darbus ir tikėti bei viltis, jog pateksi į tą išganytųjų skaičių. Tačiau nėra jokios garantijos. Jeigu nėra nė menkiausios garantijos, tai kokia gali būti viltis? Greičiau pasireikš neviltis, kurią gimdo nežinojimas. Arba visiškai priešinga situacija: gyveni, girtauji, vagi, svetimauji, netiki, tau visai nusispjauti į gerus darbus ir Dievą, tačiau Dievas tave išgelbėja savo malone ir tu patenki į tą teisiųjų išsvajotą išrinktųjų terpę. Galima retoriškai paklausti: ar tai teisinga? kur logika? Išsina, jog Dievas alogiškas. Jeigu taip yra iš tikrųjų, tuomet tikrai neverta gyventi teisuolio gyvenimo, nes jį gyvendamas gali būti pasmerktas, o tavo kaimynas, kuris tyčiojosi iš tavęs ir elgėsi amoraliai, ne tik – išteisintas, bet ir apdovanotas išrinktojo statusu. Tačiau, tarkime, jei gyvenant nedorai ir nepatektum į tą išrinktųjų pulką, bei būtum pasmerktas, nebūtų tokios nuoskaudos, kaip būnant teisiamam susilaukti pasmerktojo tapatybės. „Galutinis visų mūsų valios aktų kaltininkas yra pasaulio Kūrėjas, kuris pirmasis išjudino šią milžinišką mašiną ir pastatė visas būtybes į šią konkrečią padėtį, iš kurios neišvengiamai būtinai turi kilti kiekvienas tolesnis reiškinys. Todėl žmonių poelgiai arba iš viso negali būti moraliai blogi, nes juos sukelia tokia kilni priežastis, arba jeigu jie yra blogi, kaltė dėl jų turi tekti ir Kūrėjui, jeigu mes jį laikome jų

pirmąją priežastimi ir kaltininku.²⁰ Šiuo atveju galima priminti B. Pascalio pamąstymą apie Dievą: a) jeigu Dievo nėra ir mes juo netikime, tai nieko blogo neatitiksis; b) jei Dievo nėra ir mes juo tikime, tai gyvenimą nugyvensime etiškai; c) jeigu Dievas yra ir juo tikime, tai viskas bus gerai; d) tačiau, jei Dievas yra ir mes juo netikime, tai vargas mums.

Predestinaciją galima palyginti su Ananke ir Fatumu. Anankė – tai likimas, lemtis graikų mitologijoje, kuri yra moirų motina. Moiros – trys likimo deivės: Klotė verpia gyvenimo siūlą, Lachesė nustato gyvenimo kelią ir jo trukmę, o Atropė nukerpa tą siūlą. Tai tokia tvarka, kurios neįmanoma pakeisti, ir ji žmonėms nesuvokiama. Fatumas – nepakeičiama ir nepermalduojama dievų valia romėnų religijoje, kurią įgyvendina trys likimo deivės parkos, atitinkančios graikų moiras. Tokiu atveju predestinacija ne kas kita kaip moiros ar parkos, verpiančios, nustatančios ir nukerpančios žmogaus gyvenimo siūlą. Be moirų ir parkų dar galima paminėti ir tris lietuvių deives: Laimą, Laimę, Dalią. Jų sprendimai taip pat buvo laikomi neatšaukiamais. Nebuvo prasmės joms melstis ar ko nors iš jų prašyti.

Tačiau gyvenime kartais nutinka tokių keistų dalykų, kad ima žmogus ir pasako: jei ne likimas ar Dievas, tai manęs jau nebūtų. Tiesiog eini gatve ir tavęs vos neparbloškia automobilis. Spėji sustoti laiku ir vietoje. Tavęs jis neparbloškia, tačiau jau galbūt kitame posūkyje suvažinėja kitą žmogų. Išeina, kad to kito žmogaus likimas buvo būti suvažinėtam automobilio. Bet ne visais gyvenimo atvejais žmogus susimąsto apie gyvenimo nulemtumą. Dažniausiai žmonės galvoja, jog jie kuria savo gyvenimą. Tačiau kaip tuomet kai, tarkime, sutinkame vieną ar kitą asmenį galvodami, jog jie bus mūsų gyvenimo palydovai santuokoje, bet išeina ne tik ne taip, net atvirkščiai, susituokiame su tuo asmeniu, apie kurį galvojome, kad tai ne tas žmogus, kuris gali būti gyvenimo palydovu. Kaip tuomet: tai nuspręsta ar vis dėlto savo ateitį kuriame patys? Anot D. Hume'o, kai kurie filosofai, negalėdami pasitenkinti principu, kad Dievo valia viskas egzistuoja, kad „niekas neturi galios, kurios jis nebūtų suteikęs, jie atima iš gamtos ir iš visų sukurtų būtybių bet kokią galią, norėdami padaryti jų priklausomybę nuo dievybės dar labiau juntamą ir tiesioginę“²¹.

LIKIMO IR LEMTIES TAISYKLĖS

Aptarkime būrėjas, astrologus, ekstrasensus, chiromantus ir kitus lemties pranašus. Jie tiki, jog tiksliai gali pasakyti žmogaus ateitį ir praeitį. Praeitis ne tiek svarbi kaip ateitis. Juk savo praeitį mes ir patys gerai žinome, labiausiai mus domina ateitis. Manome, jog ezoterinių mokslų atstovai mums pasakys

mūsų ateitį. Jie teigia, jog mūsų laukia vienoks ar kitoks likimas. Lemties pakeisti mes negalime, tačiau likimą koreguoti įmanoma. Tai pasiekama esamuoju laiku: šią dieną aš galiu bandyti kažką keisti, tačiau iš esmės lemties pakeisti negalima. Galima bandyti keisti likimo detales, bet ne lemtį.

Savo gyvenimą kuriame patys, tačiau kartais įsikiša ir pats likimas. Tai gerai atskleidžia L. Andriekus savo poezijoje: „Mes atsisveikint vieną valandą beturime! / Minutės pavėla mus pražudytų, / Kaip ledkalnis Titaniką.“²² Kurgi tuomet „prigludusi bus mano siela, / Niekas jau nežinos“²³, galbūt šventovėje, kur „laukia didžiojo lėmimo valandos“²⁴. Kaip tai įmanoma? Tarkime, Dievas stebi mūsų gyvenimus ir padeda tam tikromis akimirkomis, kai mes, anot jo, pasielgtume neteisingai ar neapskaičiuotai. Tuomet ir šis variantas būtų ne kas kita, kaip likimo ironija. Reiškia, kol mes elgiamės taip, kaip Dievui patinka, jis nesikiša į mūsų gyvenimą, tačiau kai tik pabandome pasielgti ne pagal jo valią, jis akimirksniu įsikiša ir nukreipia mus reikalinga, jam palankia, vaga. Ir Dievo nesikišimas, ir jo įsikišimas į mūsų gyvenimą, gali būti įvardijamas kaip iš anksto nulemtas likimas. Juk jei elgiamės kaip jis nori, tuomet nepažeidžiame jo suplanuotos lemties, bet jei bandome elgtis ne taip, kaip jis nori, jis įsikiša, ir mes vis tiek nepažeidžiame jo, mums skirtos lemties. L. Andriekus rašo: „Vis meldžiamės už sielas, / Kurių jau niekas neatsimena, / Nors patys gimstam užmarštin. // Rytoj mes būsim sielos...“²⁵

Arba tai būtų galima palyginti su žaidimu šachmatais, kaip tai padarė L. Karpovas. Šachmatininkas gali laisvai pasirinkti bet kokius žaidimo ėjimus, tačiau ne tuos, kurie nenumatyti žaidimo taisyklėse. Nuo ėjimo pasirinkimo priklauso žaidėjo likimas: jam nusišypsos sėkmė arba ji atgręš nugarą. Šachmatininkas gali suklysti arba apsirikti. Tai mes galime įvardyti atsitiktinumu. Tačiau jis

negali nepaisyti nustatytų žaidimo taisyklių, nes tai jau būtų ne šachmatai²⁶, o galbūt prasidėtų šaškių partija su šachmatų figūromis.

Dievas savo „pirmuoju amžinu žvilgsniu“²⁷ jau numatė pasaulio tvarką ir jo taisykles, kurių turės laikytis asmenys, gyvensiantys pasaulyje. Anot J. Eckharto, Dievas veikia ne dėl kokios nors aiškios priežasties, nes jis pirmuoju žvilgsniu viską jau aprėpė: viskas iš anksto buvo numatyta. Tačiau „žmonių maldos ir geri darbai nenuveina veltui, nes kas gerai elgiasi, tam bus gerai atlyginta.“²⁸

Tačiau argi ne pats žmogus turėtų spręsti ir nulemti savo gyvenimą? Ar žmogaus dabartinis elgesys gali prieštaurauti Dievo valios sprendimui, padarytam jau seniai, ar žmogus gali jį pakeisti?²⁹ Juk Dievas žmogui davė laisvą valią rinktis. Rinktis ar valgyti vaisių nuo gėrio ir blogio pažinimo medžio; rinktis savo gyvenimo kelią: eiti tiesiai ar sukti į šalikelę; elgtis dorai ar blogai.

Mūsų gyvenimą veikia tam tikros taisyklės, kaip buvo parodyta pavyzdyje apie šachmatus. Galima dar vaizdžiau tai pailustruoti vienu anekdotu. Jonas vis prašo ir prašo Dievo, kad jis jam padėtų laimėti loterijoje milijoną. Dievas, kartą neapsikentęs, ir sako Jonui: „Padėsiu, jau padėsiu, bet pirmiau tu nusipirk loterijos bilietą.“ Tai gana vaizdžiai iliustruoja mūsų gyvenimo taisykles. Kol Jonas nenusipirks loterijos bilieto, Dievas niekaip jam negalės padėti. Šioje vietoje labai tinka Jelino dėsnis, kuris teigia, kad „galimybė laimėti loterijoje šiek tiek padidėja, kai nusiperkate bilietą“³⁰.

Jei mūsų gyvenimą valdytų predeterminacija, tai argi Dievas būtų galėjęs leis-

ti žmogui pažinti gerį ir blogį? Jis nebūtų turėjęs leisti nuskinti to vaisiaus. Anot U. Eco, „Adomas paliko rojų tada, kai pirmą kartą nedrąsiai pradėjo manipuluoti kalba... Dievas padarė klaidą sugriaudamas vienareikšmę pirmapradžio kodo harmoniją nevienareikšmiu draudimu, kuris, kaip ir visi draudimai, turėjo neleisti kažko geidžiamo. Nuo tos akimirkos... prasideda žemės istorija.“³¹ Taip, dar neatsiradus sąvokai predestinacija, pati predestinacija, jau paties Dievo, buvo paneigta. Juk jeigu Dievas jau žinotų visų likimus, kaipgi Jam turėtų

būti nuobodu žiūrėti į šią, jo paties režisuojamą, žmonijos dramą. Jis jaustųsi it demiurgas, kuris tik sukūrė šį pasaulį ir į jo evoliuciją daugiau nesikiša. Tačiau iš Senojo Testamento istorijos matome, jog Dievas ne kartą kišosi į savo kūrinių gyvenimus. Jei Dievas žinotų mūsų likimus, jam į juos kištis visai nebūtų reikalo. Jis būtų šį pasaulį užprogramavęs, ir jo programa būtų buvusi tobula. Tačiau Dievo sukurtas pasaulis nebuvo tobulas, nes pats Dievas gailėjosi sukūręs žmogų žemėje: *Ir Viešpats gailėjosi sukūręs žmogų žemėje, ir jam gėlė širdį* (Pr 6, 6).

IŠVADOS

Kaip teigiama Senajame Testamente, kai kuriuos pranašus, Izaiją ir Jeremiją, pats Dievas pašaukdavęs dar prieš jų gimimą. Ir J. Eckhartas teigia, kad Dievas viską iš anksto jau buvo numatęs, bet jis nebrėžia ribos tarp išganytųjų ir pasmerktųjų, kaip tai daro J. Calvinas. Jo pozicija aiški: jau iš anksto nuspręsta kas bus išganytieji, o kas pasmerktieji. Išganytajam nebėra galimybės prarasti savo išganyimo, o pasmerktajam – įgyti išganyimo. Čia jokios įtakos neturi geri darbai. Augustinas iš Hipono teigia, kad Dievo jau nuspręsta, kas bus pasmerktieji, o kas išganytieji.

Šiuo klausimu padarėme trumpą ekskursą į L. Andriekaus poeziją. Likimu ir lemtimi Andriekus savo poezijoje nurodo į visa ko aukščiausiąjį Dievą. Kad ir kas gyvenime bepražudytų, „laukia didžiojo lėmimo“ valanda.

Anot L. Karpovo palyginimo apie šachmatus, mes turime tam tikrą valios laisvę pasirinkti savo ėjimus pagal nustatytas žaidimo taisykles. Taisyklės – tai lemtis, o likimas – neteisingas arba klaidingas ėjimas, kurio galima išvengti. Mes negalime pažeisti šachmatų žaidimo taisyklių, nes tuomet tai jau būtų nebe šachmatai. Jei pažeisime taisykles, galime būti diskvalifikuoti.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Gintaras Beresnevičius. *Religijotyros įvadas*. – Vilnius: Aidai, 1997, p. 143.
- ² *Ateizmo žodynas*. Sud. K. Dėmskis. – Vilnius: Mintis, 1978, p. 134.
- ³ *Religijos, Bažnyčios, tikėjimai: žinytas*. Red. R. Umbrasaitė. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 145.

⁴ Saulius Kanišauskas. Dėl „likimo“ ir „lemties“ sąvokų reabilitavimo filosofijoje ir etikoje // <http://images.katalogas.lt/maleidykla/fil3/F-03.pdf>. 2008 11 18.

⁵ Michail Bachtin. *Autorius ir herojus: Estetikos darbai*. – Vilnius: Aidai, 2002, p. 282.

⁶ Ten pat, p. 282.

- ⁷ *Religijos, Bažnyčios, tikėjimai*. Red. R. Umbrasaitė. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 129.
- ⁸ *Krikščioniškos kilmės bendruomenės*. Sud. A. Budriūnaitė. – Vilnius: Lietuvos katechetikos centro leidykla, 1999, p. 78.
- ⁹ *Filosofijos žodynas*. Red. M. Rozentalis. – Vilnius: Mintis, 1975, p. 349.
- ¹⁰ Ten pat, p. 188.
- ¹¹ Gintaras Beresnevičius. *Religijotyros žodynas: pagrindinės sąvokos*. – Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 99–100.
- ¹² К. В. Рыжов, Е. В. Рыжова. *100 великих пророков и вероучителей*. – Москва: Вече, 2002, с. 405.
- ¹³ Čia ir toliau cituojama iš *Biblija, arba Šventasis Raštas*. Senąjį Testamentą iš hebrajų ir aramėjų kalbų vertė Antanas Rubšys; Naująjį Testamentą iš graikų kalbos vertė Česlovas Kavaliauskas. – Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 2000.
- ¹⁴ *Religijotyros žodynas*. Sud. R. Petraitis. – Vilnius: Mintis, 1991, p. 307.
- ¹⁵ Ж. Кальвин. *Наставление в христианской вере*. Книга 3. – Москва: издательство РГГУ, 1999, с. 381.
- ¹⁶ Ten pat, p. 377.
- ¹⁷ Max Weber. *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*. – Vilnius: Pradai, 1997, p. 89–90.
- ¹⁸ Gintaras Beresnevičius. *Religijotyros žodynas*. – Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 100.
- ¹⁹ A. Ramonas, E. Melnikov. Kalvino religiškaipagrįstos Ženevos socialinės pedagogikos metmenys (1536–1564). // *Krikščioniškosios vertybės moderniojoje visuomenėje*. Red. ir sud. S. Vaitekūnas, A. Ramonas. TILTAI. Priedas: *Mokslo darbai*, 2004, Nr. 25. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004, p. 101, 103, 104.
- ²⁰ David Hume. *Žmogaus proto tyrinėjimas*. – Vilnius: Pradai, 1995, p. 144–145.
- ²¹ Ten pat, p. 109.
- ²² Leonardas Andriekus. *Už vasaros vartų*. – New Yorkas: Išleido pranciškonai, 1976, p. 31.
- ²³ Leonardas Andriekus. *Pasilikau tik dangų mėlyną*. – Vilnius: Vaga, 1991, p. 68.
- ²⁴ Leonardas Andriekus. *Atviros marios*. – Brooklynas: Išleido tėvai pranciškonai, 1955, p. 14.
- ²⁵ Leonardas Andriekus. *Naktigonė*. – Brooklynas: Išleido tėvai pranciškonai, 1963, p. 59.
- ²⁶ Saulius Kanišauskas. Dėl „likimo“ ir „lemties“ sąvokų reabilitavimo filosofijoje ir etikoje. // <http://images.katalogas.lt/maleidykla/fil3/F-03.pdf>. 2008 11 19.
- ²⁷ Johann Eckhart. *Traktatai ir pamokslai*. – Vilnius: Pradai, 1998, p. 149.
- ²⁸ Ten pat, p. 149.
- ²⁹ Gintaras Beresnevičius. *Religijotyros žodynas*. – Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 99.
- ³⁰ *Stalinis kalendorius 2008*. – Vilnius: UAB „Smiltainis ir Ko“, 2008, lapkričio 16 d.
- ³¹ Umberto Eco. *Atviros kūrinys: Forma ir neapibrėžtumas šiuolaikinėje poetikoje*. – Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 298.